

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/134750>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-05 and may be subject to change.

Systematisch onderzoek naar Nederlandse contactvariëteiten

Nicoline van der Sijs

TET 66 (2): 117–142

DOI: 10.1557/TET2014.2.SIJS

Abstract

Systematic research into contact varieties of Dutch

The purpose of this article is to show that the compilation of a corpus of Dutch contact varieties, CoVaCo, will offer new and interesting possibilities for research. Paragraph 2 gives an overview of Dutch contact varieties and the texts available in these varieties, digitally or in printed form. This proves that building CoVaCo is feasible. Paragraph 3 presents a number of limited case studies to show the research potential of CoVaCo. Finally, in paragraph 4, I ask researchers for practical support in building CoVaCo.

Keywords: Dutch ethnolect, contact variety, language contact, sociolinguistics, corpora

1 Inleiding¹

Taalcontact wordt algemeen gezien als een van de drijvende krachten achter taalverandering (Thomason & Kaufman 1988; Hickey (red.) 2013). De laatste decennia is steeds meer bekend geworden over de algemene mechanismen die een rol spelen bij taalcontact. Van Coetsem (1988) heeft het theoretische onderscheid tussen ontlening en impositie geïntroduceerd: bij ontlening is sprake van een actieve rol van de spreker van de ontvangende taal (*recipient language agentivity*), bij impositie is die actieve rol weggelegd voor de spreker van de donortaal (*source language agentivity*). Thomason & Kaufman (1988), Van Coetsem (2000) en Thomason (2001) geven inzicht in de macro-sociale factoren die bij taalcontact een rol spelen, zoals de dominantie van een taal of de taalbeheersing van een spreker.

Taalcontact leidt – onder bepaalde omstandigheden – tot het ontstaan van nieuwe Nederlandse variëteiten, die we contactvariëteiten of etnolecten noemen (zie paragraaf 2). Dergelijke variëteiten zijn bijvoorbeeld ontstaan toen de Nederlanders zich sinds de 17de eeuw naar andere continenten verbreidden. Op die continenten werd het Nederlands overgenomen door groepen mensen met een andere moeder- of thuistaal. Doordat hun Nederlands afwijkingen van het Standaardnederlands vertoonde in de uitspraak, woordvorming, woordenschat en grammatica, werd een nieuwe variëteit geboren. Recenter zijn dankzij groepen immigranten in Nederland en Vlaanderen enkele nieuwe Nederlandse etnolecten ontstaan, zoals het Turks- en Marokkaans-Nederlands.

Er bestaan nauwelijks digitale corpora van Nederlandse contactvariëteiten. Hoe anders staat dat met de Engelse variëteiten. Daarvan is enorm veel informatie voor onderzoeksdoeleinden beschikbaar op internet. De belangrijkste corpora zijn:

- The International Corpus of English (ICE) (<http://ice-corpora.net/ice/>), met morfologisch, syntactisch en semantisch verrijkte corpora van moderne Engelse variëteiten op verschillende continenten;
- de electronic World Atlas of Varieties of English (eWAVE) (<http://ewave-atlas.org/>): een interactieve database (inclusief een kaartprogramma) met 235 morfosyntactische verschijnselen in 50 variëteiten van het Engels en 26 op het Engels gebaseerde pidgins en creooltalen;
- de Cambridge Survey (http://www.tekstlab.uio.no/cambridge_survey/), een langdurig lopende enquête naar fonologische en lexicale verschillen tussen ‘World Englishes’;
- het Corpus of Global Web-Based English (GloWbE) (<http://corpus.byu.edu/glowbe/>), bestaande uit 1,9 miljard woorden van 1,8 miljoen webpagina’s uit 20 verschillende Engelssprekende landen;
- VOICE, het Vienna Oxford International Corpus of English (<http://www.univie.ac.at/voice/>), een corpus van English as a Lingua Franca (ELF);
- ELFA, English as a Lingua Franca in Academic Settings (<http://www.helsinki.fi/varieng/CoRD/corpora/ELFA/>).

De beschikbaarheid van onderzoeksdata voor Engelse contactvariëteiten heeft het taalcontactonderzoek een impuls gegeven: zo kon Schneider (2007) de sociolinguïstische, historische en sociale factoren in kaart brengen die geleid hebben tot het ontstaan van postkoloniaal-Engelse variëteiten. Geleidelijk aan wordt ook steeds meer bekend over de rol van taalcontact in het verleden (Braunmüller & Ferraresi 2003). Bao (2010) toont

aan, in een onderzoek naar het gebruik van de werkwoordsvorm *must* in het Engels van Singapore, dat systematisch corpusonderzoek taalverschillen aan het licht brengt die anders onopgemerkt blijven. Uit zijn onderzoek blijkt namelijk dat het modale werkwoord *must* in Singapore-Engels, in afwijking van andere variëteiten van het Engels, vooral als deontisch werkwoord wordt gebruikt (*I must do something about it*) en veel minder vaak epistemisch (*Her daughter must be very young*). Het verschil zit dus in de distributie van het gebruik – iets wat zonder een gedigitaliseerd corpus onzichtbaar blijft.

Grote taalcorpora hebben recent geleid tot een nieuwe onderzoeksmethode, de ‘nomothetic approach’, waarbij via algoritmes in grote meertalige databases gezocht wordt naar relaties tussen taalstructuur en sociale structuur, en de mate waarin taalcontact invloed heeft op taalcomplexiteit (Roberts & Winters 2012). Daaruit komt onder andere naar voren dat talen met een klein aantal sprekers, een geringe geografische verbreiding en weinig contact met naburige talen een ingewikkelder systeem van verbuigingen en vervoegingen hebben dan talen met een groot aantal sprekers, een grote verbreiding en veel taalcontact (Kusters 2003, Trudgill 2012). Het zou interessant zijn het Nederlands en Nederlandse contactvariëteiten bij dit type onderzoek te betrekken.

Omdat er van Nederlandse contactvariëteiten nauwelijks corpora bestaan, is het onderzoek naar deze variëteiten tot nu toe casuïstisch. Het eerste exploratieve, vergelijkende onderzoek dat is gedaan naar Nederlandse contactvariëteiten (Van der Sijs (red.) 2005), heeft al wel enkele resultaten opgeleverd. Zo is gebleken dat contactvariëteiten een aantal grammaticale overeenkomsten vertonen die deels te herleiden zijn tot regularisering van grammaticaregels, maar ook systematische verschillen, waarvoor de verklaring vaak gezocht kan worden in de contactsituatie van de bewuste variëteit (zie verder paragraaf 3).

Er is echter meer en systematisch onderzoek naar Nederlandse contactvariëteiten nodig om licht te kunnen werpen op de vraag welke kenmerken universeel zijn en welke bepaald worden door andere factoren, zoals de moedertaal van de sprekers. Die kennis is ook nodig om te kunnen achterhalen wat de invloed van taalcontact op de ontwikkeling van het Nederlands is geweest, en onder welke voorwaarden taalcontact in het verleden op de morfologie en syntaxis van het Nederlands heeft gewerkt. Vooralsnog is alleen in kaart gebracht welke invloed andere talen op het Standaardnederlands hebben gehad op het gebied van leenwoorden, leenfonefen, leenvertalingen en betekenisontheningen (Van der Sijs 2005 en de literatuur daarin).

Het doel van dit artikel is onderzoekers te enthousiasmeren mee te werken aan de samenstelling van een Nederlands contactvariëteitencorpus, dat ik voorlopig CoVaCo noem. Dit CoVaCo dient zoveel mogelijk samples van alle Nederlandse contactvariëteiten te bevatten. Anders dan voor de Engelse variëteiten zal CoVaCo voornamelijk historisch zijn georiënteerd, en bestaan uit gedigitaliseerde historische teksten. Voor de moderne tijd kan CoVaCo ook (transcripties van) gesproken materiaal bevatten.²

In paragraaf 2 laat ik zien dat het praktisch haalbaar is corpora van Nederlandse contactvariëteiten samen te stellen. Ik geef een overzicht van de teksten die in de verschillende contactvariëteiten zijn geschreven, en vermeld welke daarvan al zijn gedigitaliseerd.³ In paragraaf 3 probeer ik, met de beperkte onderzoeksmogelijkheden die er momenteel zijn, aan de hand van beperkte casestudy's een indruk te geven van de nieuwe onderzoeksmogelijkheden die CoVaCo kan bieden. In paragraaf 4 eindig ik met een oproep, die na het voorgaande niet meer zal verrassen.

2 Nederlandse contactvariëteiten en daarin geschreven teksten

Onder Nederlandse contactvariëteiten versta ik alle variëteiten van het Nederlands die zijn ontstaan door taalcontact tussen Nederlandssprekenden en sprekers met een andere moedertaal. De contactvariëteiten kunnen typologisch worden onderverdeeld in drie soorten (Arends, Muysken & Smith 1995; zie ook Janssens 2014):

- a. Pidgins: omgangstalen met een eenvoudige grammaticale structuur en een woordenschat die grotendeels gebaseerd is op het Nederlands. Er is weinig bekend over de Nederlandse pidgins die op overzeese continenten zijn ontstaan, voornamelijk in de 17de eeuw. Pidgins zijn namelijk vluchtig: ze creoliseren of ze verdwijnen. Pidgins zijn bovendien meestal niet opgeschreven.
- b. Creooltalen: talen die zijn ontstaan uit een pidgin doordat deze moedertaalsprekers heeft gekregen die het taalsysteem van lieverlee hebben uitgebouwd. Nederlandse creooltalen ontstonden sinds de 17de eeuw op overzeese continenten. Eind 20ste eeuw waren ze allemaal uitgestorven: er leven geen moedertaalsprekers meer.
- c. Etnolecten: varianten van het Nederlands die zijn ontstaan door taalcontact, wanneer mensen met een andere moeder- of thuistaal Nederlands spreken. Etnolecten groeien niet uit tot een aparte taal, zoals creooltalen, omdat zij voortdurende invloed van het Nederlands

staan. Etnolecten vormen ook geen eenheid: de mate waarin het etnolect afwijkt van het Standaardnederlands varieert per taalgebruiker. Etnolecten zijn van de 17de eeuw tot heden ontstaan, vroeger vooral op andere continenten, tegenwoordig alleen nog in de Lage Landen zelf.

In sommige overzeese gebieden bestaan of bestonden verschillende typen Nederlandse contactvariëteiten naast elkaar en in elkaar overlopend: een creooltaal naast een etnolect.⁴ Daarom som ik de contactvariëteiten hieronder per continent op, gevolgd door informatie over wat er over de variëteiten bekend is, of er teksten in de variëteiten zijn geschreven, en wat daarvan digitaal beschikbaar is.

2.1 Noord-Amerika

Aan de Oostkust van Noord-Amerika ontstond in de 17de eeuw de pidgin Delaware Jargon als contacttaal tussen Nederlanders en indianen, waarvan voor zover mij bekend geen teksten zijn overgeleverd, wel een woordenlijst (Prince 1912; Van der Sijs 2009: hoofdstuk 3).

Als voortzetting van het Nederlands dat door kolonisten begin 17de eeuw naar de VS was gebracht, werd tot in de 20ste eeuw het Leeg Duits of Low Dutch gesproken (zie Van Marle 2001; Van der Sijs 2009: hoofdstuk 1). Men onderscheidt wel, naar de plaats waar het gesproken werd, Jersey Dutch en Mohawk Dutch, maar van het laatste is nauwelijks iets bekend. Het Leeg Duits maakte in Amerika een eigen ontwikkeling door, deels onder invloed van het Engels, en werd in de 18de eeuw in beperkte mate ook overgenomen door sprekers met een andere moedertaal dan Nederlands. Er is weinig over bekend en het meeste wat ervan is overgeleverd, is vervalst door L.G. van Loon (zie voor een samenvatting van de kwestie Hermkens, Noordegraaf & Van der Sijs 2013). Betrouwbare bronnen zijn: Gehring 1973; Prince 1910, 1913; Storms 1964. Twee ongepubliceerde bronnen zijn dubieus want besmet door Van Loon: een manuscript van Van Cleaf Bachman uit circa 1980 van een *Low Dutch Dictionary*, en het *Notebook* van Walter Hill uit circa 1890. Van het Leeg Duits bestond ook een zwarte variant, doordat slaven de taal van de oorspronkelijke Nederlandse kolonisten overnamen. Begin 20ste eeuw werd in de bergen bij New York een nederzetting aangetroffen waarvan de oudere zwarte bewoners dit Negro Dutch nog spraken, maar over hun taalgebruik is nauwelijks iets bekend (Cohen 1974).

Nieuw Leeg Duits materiaal kan beschikbaar komen dankzij de transcripties die door Charles Gehring en Janny Venema van het New Netherlands Institute worden vervaardigd van 17de- en 18de-eeuwse archieven, en

die beschikbaar gesteld worden op de website <http://www.newnetherland-institute.org/research/online-publications/>. Ook de archieven van de Nederduits Gereformeerde Kerk bevatten interessant materiaal; wel geldt hier als caveat dat veel van deze teksten zijn geschreven door hoogopgeleide, betrekkelijk kort tevoren geëmigreerde Nederlanders, en dus nauwelijks al taalvernieuwingen bevatten (Naborn 2011).

Halverwege de 19de eeuw trok een nieuwe stroom Nederlandse en Vlaamse kolonisten naar Amerika. De landverhuizers of hun nakomelingen werden tweetalig, waardoor hun Nederlands invloed onderging van het Engels: de Nederlandse woordenschat werd grotendeels vervangen door de Engelse, maar de syntaxis en de fonologie bleven Nederlands. Deze variëteit van het Nederlands werd spottend Yankee Dutch genoemd (zie Van Marle 2008, 2010). Inmiddels is ze verdwenen. In de eerste helft van de 20ste eeuw zijn enkele verhalenbundels in Yankee Dutch gepubliceerd (Nieland 1929; Lieuwen 1938, 1947). In hoeverre deze literaire teksten het daadwerkelijke taalgebruik weerspiegelen of een humoristische overdrijving bieden, is moeilijk te beoordelen. Ze doen sterk denken aan recente boekjes als *I always get my sin* van Maarten H. Rijkens en de facebook-pagina *Make that the cat wise*, die voor een belangrijk deel op verzonnen voorbeelden berusten.

Een realistischer beeld van het Amerikaans-Nederlandse taalgebruik is met zekerheid te vinden in Nederlandstalige kranten en tijdschriften die in de 19de en begin 20ste eeuw in de VS verschenen (Van der Sijs 2009: 62-99; Lagerwey 1982). Zes van de ruim vijftig weekbladen zijn inmiddels gedigitaliseerd: 85.000 Nederlandstalige pagina's, die de periode van een eeuw bestrijken.⁵ Dit vormt prachtig onderzoeksmateriaal, maar de digitale doorzoekbaarheid wordt helaas ernstig bemoeilijkt doordat de optische tekenherkenning (ocr) waarmee de kranten zijn 'gelezen', veel tekens verkeerd heeft geïnterpreteerd (voor voorbeelden zie paragraaf 3.2).

Er zijn ook brievenverzamelingen van landverhuizers gepubliceerd (Brinks 1978; Lucas 1997; Stellingwerff 1975). Deze laten soms mooi het begin van taalverandering zien, en tonen ook verschillen tussen de generaties: het Nederlands van kinderen onderging meer invloed van het Engels dan dat van de ouders (zie verder Krabbendam 2001).

Tot slot hebben onderzoekers vanaf de jaren zeventig van de 20ste eeuw het taalgebruik van (nakomelingen van) Nederlandse en Vlaamse emigranten vastgelegd, die zich hadden gevestigd in gebieden waar lang vastgehouden werd aan het Nederlands als thuistaal, zoals Pella en Holland (Daan 1987; Van Marle & Smits 2000, Van Reenen 2007; Smits 1996; Smits & Van Marle 2013; Vande Kopple 1982; Webber 1988). Geluidsbanden zijn te

beluisteren op www.meertens.knaw.nl/soundbites/; een klein deel is getranscribeerd.

In de 20ste eeuw en met name na de Tweede Wereldoorlog trokken ook veel Nederlanders en Vlamingen naar andere Engelstalige gebieden buiten Europa: Canada, Australië, Nieuw-Zeeland (zie Klatter-Folmer & Kroon (red.) 1997). Hoewel deze emigranten vaak relatief snel overgingen op het Engels, bleven sommigen als thuistaal aan het Nederlands vasthouden. Het lijkt aannemelijk dat hun taalgebruik grotendeels overeenkomt met het Amerikaans-Nederlands, maar het is interessant dit daadwerkelijk te onderzoeken. Een interessante eerste studie naar het Nederlands in Australië vormt Clyne & Pauwels (2013).

2.2 Zuid-Afrika

In Zuid-Afrika ontstond sinds de 17de eeuw het Cape Dutch Pidgin. Het Nederlands aan de Kaap creoliseerde onder invloed van een groot aantal andere talen (Maleis, Portugees, inheemse talen als Khoikhoi, Frans, Duits) en ontwikkelde zich tot het Afrikaans (zie o.a. Van der Wouden (red.) 2012; Den Besten & Hinskens 2005; Hinskens, Den Besten & Koch 2009; Ponelis 2005). Cape Dutch Pidgin was een overgangsstadium tussen Nederlands en Afrikaans, maar hoe groot de invloed van de pidgin is geweest op de ontwikkeling van het Afrikaans moet nog worden onderzocht. In 2012 heeft stagiaire Caroline Morris materiaal over het Cape Dutch Pidgin dat door Hans den Besten was verzameld, in een database gezet. Deze database is te vinden op <http://www.meertens.knaw.nl/cdp/>.

Van historische teksten van het Nederlands en Afrikaans in Zuid-Afrika bestaat geen diachroon corpus. Wel zijn er enkele onderdelen gedigitaliseerd: Deumert (2004) bevat een Corpus of Cape Dutch Correspondence uit omstreeks 1900, en Eep Francken en Olf Praamstra (2008) bevat een gedrukte bloemlezing van Nederlandse literatuur van Zuid-Afrika. Er bestaat een online-versie van het *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* (WAT; <http://www.woordeboek.co.za/>; voltooid tot de R), met veel historische citaten, oude betekenissen en voorbeelden van verschillende variëteiten van het Afrikaans. Het WAT is echter geen tekstcorpus, en daarom minder geschikt voor systematisch syntactisch onderzoek.

Van het moderne Afrikaans zijn of komen meer taalcorpora beschikbaar. Voor onderzoek naar klankvariatie binnen het moderne Afrikaans wordt momenteel gewerkt aan een Corpus Gesproken Afrikaans (Wissing, Martens, Janke & Goedertier 2004), dat wordt opgebouwd naar het voorbeeld van het Corpus Gesproken Nederlands. Het Media24 Argief, een corpus journalistieke Afrikaanstalige teksten vanaf de jaren negentig van

de vorige eeuw, bevat inmiddels ongeveer 1 miljard woorden. Danie Prinsloo van de universiteit van Pretoria heeft een corpus literaire teksten van ongeveer 10 miljoen woorden opgebouwd. Ook in de DBNL is een reeks Zuid-Afrikaanse teksten opgenomen, waarvan verreweg het grootste deel in het oorspronkelijke Afrikaans.

Tot slot heeft Gerhard van Huyssteen van de North-West University Potchefstroom in 2013 subsidie gekregen voor een ambitieus project: het Virtuele Instituut vir Afrikaans (vivA!). VivA! zal bestaan uit een tekstcorpus, een corpus gesproken taal, een grammatica en een spellinggids van het hedendaagse Afrikaans in al zijn variëteiten.

2.3 Zuid-Amerika en het Caribisch gebied

In Zuid-Amerika en het Caribisch gebied ontstonden in de 17de eeuw drie op het Nederlands gebaseerde creooltalen: Negerhollands, Berbice-Nederlands en Skepi-Nederlands.

Het Negerhollands werd van omstreeks 1700 tot 1987 gesproken op de Maagdeneilanden (tegenwoordig US Virgin Islands geheten). Hernhutters – Moravische zendelingen – die de eilanden kerstenden, vertaalden vanaf 1739 psalmboeken, abc-boekjes en het Nieuwe Testament in het Negerhollands. Aan deze zendelingen danken we ook een vrij goede beschrijving van het Negerhollands in de 18de eeuw: in 1770 verscheen een grammatica van de taal van de hand van de op Sint-Thomas geboren Deen J.M. Magens. In hetzelfde jaar publiceerde de Duitse zendeling C.G.A. Oldendorp een omvangrijk Duits-Negerhollands woordenboek met een taalbeschrijving (zie Oldendorp 1996).

Niet alleen in, maar ook over het Negerhollands is relatief veel gepubliceerd (Den Besten (red.), 1986; Hesseling 1905⁶; De Josselin de Jong 1926; Van Rossem & Van der Voort (red.) 1996; Van Rossem 2013a, b, 2014a, b), en er wordt momenteel door Cefas van Rossem en Robbert van Sluijs onderzoek naar de taal gedaan binnen het Nijmeegse project Languages in Contact onder leiding van Pieter Muysken.⁷ Hein van der Voort en Cefas van Rossem hebben tussen 1991 en 1996 een digitaal corpus van het Negerhollands gebouwd dat door Robbert van Sluijs is uitgebreid met glossen; het is onder de naam NEHOL beschikbaar op het Nijmeegse Max Planck Instituut (http://corpus1.mpi.nl/ds/imdi_browser/).

Berbice-Nederlands werd in Guyana gesproken. De bloeiperiode van de taal lag tussen 1730 en 1830, toen de slavernij werd afgeschaft. Sinds 2010 geldt de taal officieel als uitgestorven (<http://www.youtube.com/watch?v=5PH1TvEE8Vw>). Over het Berbice-Nederlands is weinig gepubliceerd en alleen recent, op een moment dat de taal al bijna verdwenen was; teksten

zijn er vrijwel niet overgeleverd en, op enkele zinnnetjes en een woordenlijstje na, al helemaal geen oudere (Kouwenberg 1994, 2013).

Skepi-Nederlands werd in de landstreek Essequibo (Iskepe) gesproken. De taal is uitgestorven; in 1998 stierf de laatste persoon die zich de taal nog herinnerde.⁸ Deze creooltaal ontstond waarschijnlijk onafhankelijk van het Berbice-Nederlands, want de creooltalen waren onderling niet verstaanbaar. Over het Skepi-Nederlands is vrijwel niets bekend. De taal is (her-)ontdekt en beschreven door Ian E. Robertson, die nog enkele sprekers heeft geïnterviewd (Robertson 1989, 1994; zie ook Kouwenberg 2013).

2.4 Suriname

In Suriname werden en worden meer dan 20 talen gesproken, en vrijwel iedereen is twee- of meertalig. Het Nederlands is sinds 1667 de officiële taal. Toen de Nederlanders de kolonie van de Engelsen overnamen, had zich al een creooltaal ontwikkeld op basis van het Engels, namelijk het Sranan-(tongo). Momenteel vormt het Nederlands een verbindende factor, een ‘etnisch bindmiddel’ tussen de bevolkingsgroepen, aldus onderzoekster Renata de Bies (<http://www.rnw.nl/suriname/article/surinaams-nederlands-etnisch-bindmiddel>).

Het Nederlands maakte in Suriname onder invloed van de andere talen een eigen ontwikkeling door. Daarbij vormen Surinaams-Nederlands en Sranan een continuüm: het ene uiterste is een variëteit van het Nederlands die heel dicht tegen het Europees-Nederlands aanligt, en het andere uiterste is het Surinaams-Nederlands dat onder zeer grote invloed van het Sranan staat of hiermee wordt gemengd. Daartussenin liggen allerlei geleidelijke overgangen. De meeste taalgebruikers passen hierbij hun taalgebruik aan de situatie of de gesprekspartner aan (Van Donselaar 2005).

Van alle Nederlandse contactvariëteiten staat het Surinaams-Nederlands momenteel het sterkst: het wordt zowel in Suriname als in Nederland gesproken, en de variëteit is algemeen geaccepteerd, ook in Nederland. Dat blijkt uit het feit dat Suriname in 2005 als geassocieerd lid tot de Nederlandse Taalunie is toegetreden. En het blijkt ook uit het feit dat in de nieuwe druk van de officiële spellinggids van het Nederlands, de *Woordenlijst Nederlandse taal* uit 2005, bijna vijfhonderd Surinaams-Nederlandse woorden zijn opgenomen – die dus worden beschouwd als onderdeel van de Standaardnederlandse woordenschat. Woorden als *bacove*, *okseltruitje* en *schuier*. In de editie uit 2015 zal dat aantal nog worden uitgebreid. Het Surinaams-Nederlands wordt bestudeerd aan de universiteit van Paramaribo. Aan de Radboud Universiteit Nijmegen wordt binnen het project *Traces of Contact* onder leiding van Pieter Muysken onderzoek gedaan

naar de grammaticale systemen van de talen die in Suriname worden gesproken, waaronder het Surinaams-Nederlands en het Sranan.

Van het moderne Surinaams-Nederlands bestaan enkele – vooral lexicale – beschrijvingen (De Bies 2008; Charry, Koefoed & Muysken (red.) 1983; Van Donselaar 1989; De Kleine 1999, 2002; Van der Sijs 2014b). Daarnaast is de ontwikkeling van de Nederlandse woordenschat in Suriname tussen 1667 en 1876 zorgvuldig onderzocht (Van Donselaar 2013). De DBNL heeft een aparte afdeling Surinaamse literatuur, waarvan de samenstelling is gecoördineerd door Michiel van Kempen. Hier staan teksten die zijn geschreven in Suriname en/of in het Surinaams-Nederlands, bijvoorbeeld van Edgar Cairo. De afdeling Historische Kranten van de KB bevat kranten die zijn gepubliceerd in Suriname. De Anton de Kom Universiteit van Suriname en het Leidse Instituut voor Nederlandse Lexicologie werken aan de samenstelling van een modern Surinaams-Nederlands corpus van kranten en boeken.

2.5 Nederlandse Antillen

Nederlands is sinds 1634 de officiële taal op de Nederlandse Antillen. Vóór de komst van de Nederlanders was er op de Benedenwindse Eilanden al een pidgin ontstaan, bestaande uit indiaanse woorden, vermengd met Spaans. De creooltaal Papiaments ontstond in de loop van de 17de eeuw. Over de oorsprong hiervan bestaan verschillende theorieën (Maduro 1965; Martinus 1997); zeker is in ieder geval dat Portugees en Spaans grote invloed op de vorming hebben gehad. Papiaments is momenteel op de ABC-eilanden de omgangstaal. Het Nederlands heeft op de eilanden een veel minder sterke positie dan in Suriname. Wel ontwikkelde zich onder invloed van het Papiaments het zogenaamde Antilliaans-Nederlands (Vervoorn z.j.; Joubert 2005). Dit wordt op de eilanden vooral beschouwd als foutieve variant van het Nederlands die op school zoveel mogelijk wordt ‘afgeleerd’. Het wordt ook wel gebruikt door Antillianen in Nederland. Veel onderzoek is er niet naar verricht.

De Nederlandse Taalunie heeft besloten dat in de nieuwe *Woordenlijst Nederlandse taal* die in 2015 zal verschijnen, ‘Caribisch-Nederlandse’ woorden zullen worden opgenomen zoals *knoek* ‘afgelegen plek’ en *waaiboom* ‘dividiviboom’. Michiel van Kempen heeft een aantal bloemlezingen van Antilliaanse literatuur samengesteld, die de basis zouden kunnen vormen van een literair tekstcorpus. De DBNL bevat enkele teksten van Antilliaanse auteurs als Frank Martinus Arion. De afdeling Historische Kranten van de KB bevat kranten die zijn gepubliceerd op de Antillen. De Fundashon pa

Planifikashon di Idioma en het Leidse INL werken aan de samenstelling van een modern Antilliaans-Nederlands corpus van kranten en boeken.

2.6 Indonesië

In Indonesië zijn enkele Nederlandse creooltalen of mengtalen ontstaan: het Petjoh met Maleis, en het Javindo met Javaans als grammaticale basis. Dat gebeurde vooral na 1800, doordat pas toen grote groepen Nederlanders zich voor langere tijd in Indonesië vestigden. Over deze creooltalen is het nodige geschreven (Van Engelenhoven 2014; Prick van Wely 1906; De Vries 1994, 1995; over de woordenschat: Cress 1998; De Gruiter 1990; Loen 1994), maar digitale tekstcorpora bestaan er, voor zover mij bekend, niet van. Het Javindo is inmiddels verdwenen, maar Van Engelenhoven (2014) laat zien dat het Petjoh, dat hij beschouwt als een Maleis sociolect met een Nederlands lexicon, in de 20ste eeuw in Nederland voortleefde als identiteitsmarker van de Indo-gemeenschap, zonder feitelijke sprekers.

Naast de Nederlandse creooltalen bleef het Nederlands in Indonesië in gebruik, en werd telkens ververst door nieuw uitgezonden Nederlanders. Dit Nederlands ontwikkelde zich onder invloed van het Maleis tot Indisch-Nederlands (Van den Berg 1990; Van Rheeden 1995; Salverda 2013; Van den Toorn 1957; De Vries 1992). Er was sprake van een glijdende schaal die liep van Europees-Nederlands, via Indisch-Nederlands, naar Petjoh en Maleis: de creooltaal Petjoh lag in het continuüm dus het dichtst bij het Maleis en het verst van het Nederlands (De Vries 2005).

Het Indisch-Nederlands wordt momenteel alleen nog – in zeer beperkte mate – gehoord in Nederland, want na de onafhankelijkheid van Indonesië in 1949 zijn de meeste Indisch-Nederlandse sprekers naar Nederland getrokken. Er is enige literatuur in geschreven, door auteurs als Tjalie Robinson, waarvan sommige werken op de DBNL staan. De afdeling Historische Kranten van de KB bevat kranten die zijn gepubliceerd in Indonesië. Van Rheeden (1999) heeft onderzoek gedaan naar de Steurtjestaal, een variant die ontstond in het grote kindertehuis van Pa Steurtjes, en gesproken werd door kinderen van gemengde afkomst die daar opgroeiden. Ze heeft de kinderen, die deze taal altijd behouden hebben, toen ze al oud waren geïnterviewd. Recent zijn de banden, transcripties, foto's, dagboeken en correspondentie van dit onderzoek gearcheeerd.

2.7 Nederland

Op Nederlandse bodem zijn enkele contactvariëteiten ontstaan onder groepen immigranten. In het verleden bestond het Jiddisch- of Joods-Nederlands (Van de Kamp 2005), waarvan slechts weinig bekend is en dat

vrijwel volledig is verdwenen, bijna zonder achterlating van teksten. Wel zijn er beschrijvingen van de woordenschat (Beem 1970, 1974, 1975; Van de Kamp & Van der Wijk 2006).

Van recente datum zijn het Turks- en Marokkaans-Nederlands (Nortier 2001; Dorleijn, Nortier e.a. 2005). Dit zijn de enige variëteiten waarnaar momenteel vrij veel onderzoek wordt verricht, o.a. door Linda van Meel binnen het NWO-project 'The Roots of Ethnolects' van Frans Hinskens en Pieter Muysken. Uit onderzoek van Dorleijn, Nortier e.a. (2005) bleek dat er een universeel 'allochtoons' accent bestaat dat gebaseerd is op de taal van de Marokkaanse Nederlanders (ongeacht of deze Arabisch of Berbers als moeder- of thuistaal bezitten), en dat onderdelen van dit 'allochtoonse' accent ook worden overgenomen door niet-Marokkaanse allochtonen zoals Turkse Nederlanders en door sommige autochtone Nederlanders. Het gaat daarbij niet alleen om leenwoorden. Er bestaat een corpus Marokkaans-Nederlands, verzameld uit chatboxen (Ruetten & Van de Velde 2013).

Over andere moderne contactvariëteiten, zoals Chinees-Nederlands, Spaans-Nederlands en Pools-Nederlands is nog nauwelijks iets bekend, en er bestaan voor zover mij bekend geen corpora van. Marzo en Ceuleers (2011) en Janssens (2014) geven enige vooral sociolinguïstische informatie over het Italiaans-Nederlands in Belgisch-Limburg.

Hier dient ook het Fries-Nederlands te worden vermeld, dat om allerlei redenen een bijzondere positie inneemt: Fries en Nederlands zijn verwante talen, Friese gebieden zijn al eeuwenlang tweetalig Fries-Nederlands, en het Nederlands heeft sinds de middeleeuwen invloed uitgeoefend op het Fries. Dit alles maakt een vergelijking van het Fries-Nederlands met andere contactvariëteiten van het Nederlands des te interessanter. Er is geen systematisch onderzoek naar het Fries-Nederlands gedaan; wel geeft Wikipedia een overzicht van 'frisismen' als *waar kom je weg* 'waar kom je vandaan' of *ik wist niet als* 'ik wist niet dat'.⁹ Een bijzondere contactvariëteit is het Stadsfries: deze variëteit, die teruggaat op het in de 16de eeuw gesproken Hollands met Fries substraat, heeft zich ontwikkeld tot een apart dialect (Van Bree & Versloot 2008; zie ook Bloemhoff, De Haan & Versloot 2013).

In de grensgebieden met Duitsland en Frankrijk tot slot is het Nederlands, of een dialect daarvan, eeuwenlang in contact geweest met het Duits respectievelijk Frans. Er zijn daar Nederlandse contactvariëteiten ontstaan; zo werd in het gebied rond Cleef omstreeks 1800 een 'Cleefsch-Hollandse' variëteit gebruikt, ook in geschrifte. Wat er over is van die contactvariëteiten verdwijnt momenteel snel. Deze variëteiten verdienen nader onderzoek, maar voor zover mij bekend zijn er weinig teksten van beschikbaar (zie Kremer 2013 en Ryckeboer 2013).

3 Een eerste verkennend corpusonderzoek naar Nederlandse contactvariëteiten

Tot nu toe is er nog nauwelijks corpusonderzoek verricht naar Nederlandse contactvariëteiten. Een uitzondering vormt het onderzoek van Ruette & Van de Velde (2013) naar Marokkaans-Nederlandse chattaal, waarin ze o.a. gebruikmaken van een algoritme dat is ontwikkeld om verschillen tussen het Nederlands-Nederlands en het Belgisch-Nederlands op te sporen (zie Hertog e.a. 2012).

Er zijn natuurlijk al wel bijzonderheden van etnische variëteiten bekend. Zo is uit eerder onderzoek (Van der Sijs (red.) 2005) gebleken dat sprekers van etnische variëteiten onregelmatigheden in de Nederlandse grammatica gladstrijken: ze systematiseren en simplificeren de bestaande regels. Ze neigen bijvoorbeeld naar één lidwoord (*de*), kiezen voor een vaste woordvolgorde in hoofd-, bij- en vraagzinnen, en vervoegen sterke werkwoorden als zwakke. Er is echter nog nauwelijks onderzocht of er verschillen bestaan tussen verschillende contactvariëteiten bij het systematiseren van taalverschijnselen. Dergelijke verschillen blijken wel te bestaan tussen verschillende contactvariëteiten van het Engels. Even weinig weten we over nieuwe taalregels die binnen variëteiten ontstaan, en al helemaal niet of die in verschillende variëteiten identiek of verschillend zijn – en wat de achterliggende oorzaken daarvan zijn.

Systematisch corpusonderzoek naar Nederlandse contactvariëteiten kan hierin inzichten verschaffen. Daarvoor zijn twee dingen nodig: onderzoeksdata, dus een contactvariëteitencorpus, en een onderzoeks-instrumentarium waarmee de data kunnen worden geanalyseerd. Aan dat onderzoeksinstrumentarium wordt momenteel gewerkt binnen het NWO-groot project Nederlab – een laboratorium voor onderzoek naar de veranderingspatronen in de Nederlandse taal en cultuur (<http://www.nederlab.nl/>). Via Nederlab kunnen onderzoekers op termijn alle gedigitaliseerde Nederlandstalige teksten van circa 800 tot nu op een centraal platform doorzoeken, en eigen onderzoekscorpora samenstellen. Te zijner tijd kunnen de data van CoVaCo opgenomen worden in Nederlab. De onderzoeksomgeving is momenteel in opbouw, maar testjes zijn al mogelijk. Hieronder geef ik daarvan enkele voorbeelden. De lancering van de bèta-versie van Nederlab is voorzien voor maart 2015.

3.1 Lexicaal onderzoek

In Van der Sijs (2013) blijkt dat het mogelijk is nieuwvormingen in etnische variëteiten van het Nederlands, in dit geval het Indisch-Nederlands, op te

sporen met behulp van de computer, en wel door de frequentie van woordvoorkomens in een corpus Nederlandstalige krantenteksten uit Nederland te vergelijken met die in een vergelijkbaar corpus uit Indonesië. De computer berekende van welke woorden de frequentie statistisch significant verschilde in de twee bestanden.¹⁰ De woorden die alleen of vooral in Indische kranten voorkwamen maar nauwelijks in het moederland, bleken – na handmatige controle aan de hand van andere tekstbestanden en woordenboeken – voor een deel inderdaad nieuwvormingen in het Indisch-Nederlands te zijn. Daarbij ging het enerzijds om (al bekende) leenwoorden uit Indonesische talen, zoals *pasar* en *totok*, maar anderzijds ook om heel gewone Nederlandse samenstellingen waarachter men nooit eerder een Indische connectie heeft vermoed, bijvoorbeeld *pandgoederen*, *postsluiting*, *sluitdag*, *vendulocaal* en *vervaldag*. Wel bleek dat het gekozen corpus – Nederlandstalige kranten – problematisch was vanwege het grote aantal leesfouten in de ocr.

Mijn hypothese is dat een aanzienlijk percentage van de Nederlandse nieuwvormingen – nieuwe Nederlandse woorden (samenstellingen en afleidingen), constructies en nieuwe betekenissen – uit de 19de en eerste helft van de 20ste eeuw is ontstaan in het Nederlands dat *buiten* de Lage Landen, op andere continenten, werd gebruikt. Op dat moment woonden er in de verschillende Nederlandse koloniale gebieden relatief veel Nederlanders, en een steeds groter deel van de oorspronkelijke bewoners kende Nederlands. Er was dus grote tweetaligheid. Daarnaast verschilde de overzeese maatschappij op veel punten, zowel op het gebied van de natuur als de cultuur, van de Nederlandse, wat leidde tot de noodzaak van nieuwe woorden. En tot slot was de norm van de standaardtaal in de overzeese gebieden waarschijnlijk minder streng dan *in patria*.

Om te toetsen of mijn hypothese dat deze omstandigheden aanleiding hebben gegeven tot veel nieuwvormingen klopt, moet de kleine casestudy naar nieuwvormingen in Indische kranten worden uitgevoerd over een veel groter corpus van teksten in allerlei etnische variëteiten. Daaruit kan wellicht ook blijken of het ontstaan van nieuwvormingen gerelateerd is aan een bepaalde periode, continent of etnolect. Vooralsnog ontbreekt het onderzoeksmateriaal voor een dergelijk grootscheeps onderzoek.

3.2 Syntactisch onderzoek

Uit 3.1 bleek dat historische teksten als kranten geschikt zijn voor de opsporing van neologismen. Het is echter niet bij voorbaat zeker dat gedrukte teksten ook geschikt zijn voor syntactisch onderzoek. Immers: gedrukte teksten zijn altijd door de handen van een auteur, redacteur of uitgever

gegaan, die zich in principe zal hebben geconformeerd aan de grammaticale norm van de standaardtaal, of dat zal hebben geprobeerd. In de twee- of meertalige koloniën, en onder druk van de krantendeadline, zal die norm allicht verslapt zijn.

Om te testen of kranten geschikt zijn voor syntactisch onderzoek, heb ik bekeken of in de kranten die in 1900 in Indië zijn gepubliceerd, onzijdige zelfstandige naamwoorden worden gecombineerd met het lidwoord *de*, in plaats van het Standaardnederlandse *het*. Het is immers bekend dat etnische variëteiten neigen naar één lidwoord: *de*. Voor dit onderzoek zijn de kranten geïndexeerd, en ieder woord is automatisch gelemmatiseerd en voorzien van woordsoortinformatie. Dit maakt het mogelijk om te zoeken op de combinatie *de* gevolgd door een woord met de woordsoortinformatie ‘onzijdig zelfstandig naamwoord’.

In de kranten blijken inderdaad gevallen voor te komen als *de boek* en *de huis*. Zo is in een advertentie te lezen dat bij een apotheek verkrijgbaar is ‘badak [poeder] om *de* huis blank en schoon te maken’. Het aantal hits van *de* met een onzijdig zelfstandig naamwoord blijkt zelfs enorm hoog: alleen al in kranten uit 1900 komt dit 15.671 keer voor.¹¹ Bij raadpleging van het origineel blijkt echter dat de meeste van deze gevallen vals positief zijn. Een deel van de resultaten is terug te voeren op fouten bij het automatisch toekennen van de woordsoorten. Zo is *heden* in ‘In de heden gehouden vergadering’ geen onzijdig zelfstandig naamwoord. Verder houdt de woordsoorttoekenning geen rekening met het feit dat bepaalde woorden in de loop van de tijd van woordgeslacht zijn veranderd: *karwei* was bijvoorbeeld in het verleden zowel onzijdig als vrouwelijk, dus *de karwei* en *het karwei* kwamen vroeger naast elkaar voor. Maar verreweg de meeste voorkomens van *de* plus onzijdig zelfstandig naamwoord zijn te herleiden tot een ocr-fout. Zo las de computer: ‘en worden de laken op den zelfden voet voortgezet’ – in het origineel staat uiteraard *taken*. Ook de onjuiste toevoeging van spaties (in bijvoorbeeld *de huis kamer*, *de huis meid*, *de boek handel*) leidt tot een enorme toename van vals positieve gevallen. Het aantal ocr-fouten blijkt zo hoog te zijn dat het onmogelijk is zinnige uitspraken te doen over de frequentie van voorkomen van het lidwoord *de* plus onzijdig zelfstandig naamwoord in de kranten.

Als tweede test heb ik gezocht naar sterke werkwoorden die in Indische kranten uit de eerste helft van de 20ste eeuw zwak zijn vervoegd – een typerend kenmerk voor etnolecten. Daarvan zijn inderdaad voorbeelden vinden, onder andere *blikte*, *draagde*, *buigde*, *meette* en *hulpte*. Opnieuw echter is het door de vele leesfouten onmogelijk uitspraken te doen over de frequentie ervan.

Van de twee genoemde verschijnselen (de neiging tot één lidwoord en tot zwakke vervoeging) was al bekend dat ze typerend zijn voor etnolecten. Corpusonderzoek maakt het echter ook mogelijk verschijnselen te vinden waarvan we nog *niet* weten dat ze in een bepaalde etnische variëteit voorkomen. Daarvan staan een paar voorbeelden in Van der Sijs (2014a, b). De voorbeelden betreffen het Surinaams-Nederlands. Het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) heeft een modern Surinaams-Nederlands krantencorpus. Op mijn verzoek hebben Katrien Depuydt en Jesse de Does van het INL dit automatisch syntactisch geparsed met het programma Alpino.¹² Het resultaat hebben ze vergeleken met een vergelijkbaar krantencorpus uit Nederland, om zo te achterhalen of bepaalde syntactische verschijnselen in het ene corpus statistisch significant vaker voorkomen dan in het andere.

Het belangrijkste verschil dat naar voren kwam, was dat in de kranten uit Nederland vaker twee hoofdzinnen zonder markeringswoord op elkaar volgen, waar het Surinaams-Nederlands kiest voor een hoofdzin gevolgd door een bijzin. Zo lees je in een Nederlandse krant:

Rotterdam is voor haar van groot belang: het is de eerste stad waar alleen nog met de chipkaart kan worden gereisd.

Een Surinaamse krant voegt een voegwoord als *omdat* in:

Rotterdam is voor haar van groot belang omdat het de eerste stad is waar alleen nog met de chipkaart kan worden gereisd.

Dit verschil wijst er misschien op dat moedertaalsprekers van het Nederlands minder behoefte hebben aan voegwoorden om verbanden tussen zinnen te leggen, maar het verschil is niet wereldschokkend. Waarschijnlijk zijn de krantencorpora te veel volgens specifieke normen geredigeerd, waardoor ze onvoldoende het dagelijkse taalgebruik reflecteren.

Erik Tjong Kim Sang van het Meertens Instituut heeft vervolgens met Alpino enkele Surinaams-Nederlandse en Nederlandse romans uit de DBNL automatisch geparsed (voor de gevolgde methode zie Tjong Kim Sang 2014). Hieruit kwamen enkele bijzonderheden van het Surinaams-Nederlands naar voren. Ten eerste het gebruik van een nabepaling die begint met *zo*, bijvoorbeeld:

*Hoe je 'em daar zag, zo snel.
Jullie vertellen direct wat jullie van iemand denken, zo vrijpostig*

waar in het Standaardnederlands wordt gezegd:

Hoe je 'em daar zag, hij ging zó snel.

Jullie vertellen direct wat jullie van iemand denken, jullie zijn zó vrij-postig.

Ten tweede het gebruik van *komen* als hulpwerkwoord,¹³ wat Surinaams-Nederlandse zinnen oplevert als:

Gusta kwam niet zichzelf vertonen!

Wanneer regen zich liet komen vallen.

Behalve deze twee al in Van der Sijs (2014a) genoemde voorbeelden, blijken de Surinaams-Nederlandse romans nog meer syntactische bijzonderheden te bevatten. Het meest opvallend is het afwijkende gebruik van *gaan* in het Surinaams-Nederlands. Dat in het Surinaams-Nederlands *gaan* veelvuldig wordt gebruikt als hulpwerkwoord van de toekomstige tijd, is algemeen bekend. Voorbeelden zijn:

Letitia gaat kwaad zijn.

U gaat het niet vinden.

Ook het Standaardnederlands en Nederlandse dialecten, met name het Vlaams, gebruiken *gaan* wel voor de toekomstige tijd, maar frequentie en distributie lijken in het Surinaams-Nederlands te verschillen van die in de Nederlandse dialecten – om daarover meer te weten te komen is verder corpusonderzoek nodig. In het onderzochte romancorpus kwamen ook gevallen naar voren waar *gaan* in het Surinaams-Nederlands werd gecombineerd met modale werkwoorden als *kunnen* of *moeten*, bijvoorbeeld:

Ik ga kijken wat ik fo je ga kunnen doen.

Zodat Bo zelf snelsnel een houten afdakje d'r tegen ging moeten timmeren.

Dit gebruik komt niet voor in het Standaardnederlands. Verder bleek *gaan* in het Surinaams-Nederlands ook te worden gecombineerd met *worden*, *gaan* of *komen*, wat evenmin in het Standaardnederlands voorkomt:

Vóór je haar is grijs, ga ik chef worden!

Gunno ging daar nie gaan.

*U gaat het niet gaan vinden.
Ik ga doodgaan
Als iemand ging komen*

De Kleine (1999, 2002) noemt vergelijkbare voorbeelden van *gaan*; haar onderzoek baseerde zich op het taalgebruik van 22 creoolse informanten uit Paramaribo. De Kleine vermeldt niet de combinatie *gaan staan*, die ook regelmatig in het romancorpus voorkwam, bijvoorbeeld:

*Twee mannen die na werk gaan staan drinken in chinese winkels.
Om d'r onderwerk te gaan staan wassen.
Hij ging met wijdgesperde mond staan hangen.
nadat hij was gaan staan boomschudden*

Tot slot bleek dat in het Surinaams-Nederlandse romancorpus het voegwoord *waar* vaak wordt versterkt door *dat*:

*dat ik nie weet, waar dat ik ze moet zetten
Zeg me waar dat je bent henen gaande?
die plaats waar dat hij is gaan schuilen
waar dat ze staande loerde*

Deze kleine casus toont het belang en vernieuwende van corpusonderzoek. Door corpusonderzoek kunnen taalverschijnselen worden opgespoord die typisch zijn voor een etnolect, maar die bij het traditionele onderzoek nog niet waren onderkend. Daarnaast kan corpusonderzoek inzicht bieden in frequentie en gebruikgevallen van taalverschijnselen, waardoor onderliggende patronen zichtbaar worden.

4 Conclusie en oproep

Deze eerste verkenning demonstreert welke nieuwe onderzoeksmogelijkheden binnen ons bereik komen als we een CoVaCo bouwen. Met een dergelijk instrument kunnen we vaststellen welke lexicale, grammaticale, morfologische en fonologische kenmerken typerend zijn voor Nederlandse contactvariëteiten, of er verschillen bestaan per continent of per periode, of en hoe creooltalen en Nederlandse etnolecten elkaar onderling hebben beïnvloed, en of er door taalcontact taalkundige vernieuwingen, zoals nieuwgevormde samenstellingen en afleidingen, nieuwe betekenissen of

nieuwe grammaticale constructies, zijn ontstaan op andere continenten, en of die later zijn overgenomen door het Europees-Nederlands. Dergelijke kennis levert bouwstenen voor het uiteindelijke doel: te achterhalen welke universele kenmerken Nederlandse contactvariëteiten bezitten, en welke kenmerken variabel zijn en bepaald worden door het systematiseren van regels of door de moedertaal van de sprekers.

Ook wordt het mogelijk te bepalen onder welke omstandigheden taalcontact leidt tot taalveranderingen in de moedertaal: het Europees-Nederlands. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de kans dat een taalverandering doorzet, mede afhankelijk is van het aantal tweetalige sprekers. Ook zal de kans groter worden dat een verandering, zoals een systematisering, doorzet indien er variatie bestaat binnen autochtone variëteiten van het Nederlands, dus binnen dialecten of in de standaardtaal. Zo bestaan in de standaardtaal soms naast elkaar regelmatige en onregelmatige vormen, bijvoorbeeld *jaagde* en *joeg*. Allochtone variëteiten zullen in dit geval kiezen voor het regelmatige *jaagde*, en dat kan ervoor zorgen dat de vorm *joeg* op termijn helemaal wordt vervangen door *jaagde*. In dit verband is het interessant dat bepaalde varianten die in Indische kranten voorkwamen, zoals *helpte* en *buigde*, ook blijken voor te komen in regionale kranten als de *Leeuwarder Courant*, de *Limburger Koerier* en de *Nieuwe Tilburgsche Courant*. Hier is waarschijnlijk sprake van taalcontact tussen het Nederlands en het Fries dan wel een Nederlands dialect. Het feit dat bepaalde grammaticale vormen zowel voorkomen in allochtone variëteiten (Indisch-Nederlands) als in autochtone variëteiten (Nederlandse dialecten), bewijst dat sommige kenmerken universeel zijn voor variëteiten van het Nederlands.

Veel is nog onduidelijk en er valt nog veel te onderzoeken. Daarvoor moet om te beginnen een ContactenVariëteitenCorpus worden samengesteld van zoveel mogelijk variëteiten. Niet alle variëteiten komen voor opname in CoVaCo in aanmerking: zo bleek in paragraaf 2 dat er geen tot nauwelijks teksten zijn overgeleverd in het Skepi-Nederlands, Berbice-Nederlands en Joods-Nederlands.¹⁴ Van andere variëteiten bestaat er wél allerlei historisch materiaal, waarvan een deel al is gedigitaliseerd. Voor CoVaCo zou zoveel mogelijk materiaal dat nog niet digitaal beschikbaar is, hoogwaardig (dus niet met ocr) gedigitaliseerd moeten worden. Als aanvulling hierop zou voor de moderne tijd automatisch materiaal verzameld kunnen worden uit chatboxen en twitterberichten. Daarnaast zou, naar het voorbeeld van de Cambridge Survey, een online-enquête kunnen worden opgezet. Op die manier zou voor het eerst ook materiaal beschikbaar komen van heel jonge variëteiten als Pools-, Italiaans- of Chinees-

Nederlands. In regio's waar het Nederlands nog een officiële taal is – Suriname, de Nederlandse Antillen – zou idealiter bovendien veldwerk moeten worden uitgevoerd, waardoor ook geluidsmateriaal beschikbaar komt.

Met dit artikel hoop ik collega-onderzoekers ervan te hebben overtuigd dat de samenstelling van CoVaCo praktisch haalbaar is en nieuwe wegen in het onderzoek kan openen. Ik verzoek iedereen die mee wil helpen aan de opbouw van CoVaCo, zich bij mij te melden. Onderzoekers die al beschikken over kleine of grotere corpora van een contactvariëteit, roep ik op de onderzoeksdata te delen. Hetzelfde geldt voor tools die in staat zijn automatisch relevante data te verzamelen of te analyseren. Uiteindelijk is het de bedoeling dat CoVaCo wordt toegevoegd aan Nederlab, en zo beschikbaar komt voor alle onderzoekers. Daarvoor is eerst een curatieslag nodig. Ondertussen kunnen onderzoeksdata alvast geplaatst worden op [diachronie.nl](http://www.diachronie.nl) van het Meertens Instituut, waarop al meer corpora staan (<http://www.diachronie.nl/corpora/>).

Noten

1. Ik dank Suzanne Aalberse, Hans Beelen, Frans Hinskens, Joep Kruijsen, Jan Noordegraaf, Cefas van Rossem, René van Stipriaan en Ton van der Wouden voor hun nuttige opmerkingen.
2. Voor de interessante mogelijkheden hiervan zie Hinskens (2011).
3. Ik noem de belangrijkste of recentste literatuur van iedere variëteit, maar ben daarin in het korte bestek van dit artikel niet uitputtend. De nadruk ligt op bronnen waarin primair materiaal wordt aangeleverd of besproken. Verder wordt veelal volstaan met een referentie naar de overzichtsartikelen in het boek van Hinskens & Tældeman (red.) (2013); zie de daarin opgenomen literatuur.
4. Het meeste recente overzichtswerk over Nederlandse contactvariëteiten is Muysken (2013). Stell (2013) bevat artikelen over lokale Nederlandse variëteiten die in het verleden in het Caribisch gebied en Zuid-Afrika zijn ontstaan. Zie voorts: Berns & Van Marle (red.) (2000); Den Besten & Hinskens (2005); Klatter-Folmer & Kroon (red.) (1997); Van der Sijs (red.) (2005); Van der Sijs (2010: hoofdstuk 2.2 en 2.4); De Vries, Willemyns, Burger, Van der Sijs (2009: hoofdstuk 6); Willemyns (2013: hoofdstuk 7).
5. Op initiatief van Hans Krabbendam van het Roosevelt Study Center en de Koninklijke Bibliotheek; te vinden op www.krantenbankzeeland.nl en delpher.nl. Het gaat om de *Sheboygan Nieuwsbode* (1849-1861), *De Grondwet* (1871-1938), *De Volksvriend* (1874-1935), *De Volksstem* (1890-1919), *Het Oosten* (1917-1920, 1934-1936) en *Onze Toekomst* (1925-1959). Zie ook Edelman (1986).
6. Over Hesselings bijdrage aan de creolistiek zie Noordegraaf 2014.
7. Voor nieuws over dit onderzoek zie <http://diecreoltaal.wordpress.com/>.
8. Over het oudste stukje in het Skepi Nederlands zie: <http://stemmenvanafrika.nl/skepi-nederlands-is-dit-geen-moye-taal/>

9. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Frisisme> (laatst bewerkt op 25 feb 2014). Ik dank Arjen Versloot voor nuttige opmerkingen over deze passage.
10. Ik dank technicus Matthijs Brouwer, die het algoritme heeft geschreven.
11. De cijfers zijn afkomstig uit een tijdelijke testomgeving voor Nederlab, en niet meer reproduceerbaar.
12. Het programma Alpino is ontwikkeld door Gertjan van Noord, zie: <http://www.let.rug.nl/vannoord/alp/Alpino/>. Tijdens deze tests bleek dat Alpino moeite heeft met het ontleden van niet-standaardtalige zinnen en die zinnen dan probeert te transformeren in standaardtaal. Hierdoor strijkt het programma bijzonderheden in de oorspronkelijke tekst glad in plaats van ze als bijzonderheden te markeren.
13. De Kleine (1999: 156-157) spreekt van 'modaal' *komen*, en geeft twee anderssoortige voorbeelden daarvan in het Surinaams-Nederlands.
14. Ik heb 'verborgen' Nederlandstalige schatten in archieven in den vreemde buiten beschouwing gelaten, omdat daarvan voor zover mij bekend geen goede overzichten bestaan. Denk aan archieven in Sri Lanka, Taiwan, Ghana, Brazilië (zie Berns & Van Marle (red.) 2000: 84-102; Klatter-Folmer & Kroon (red.) 1997: 99-119; Roos & Eshuis 2008).

Referenties

- Arends, Jacques, Pieter Muysken & Norval Smith (red.) (1995). *Pidgins and creoles. An introduction*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- Bachman, Van Cleaf (ca. 1980). *Low Dutch Dictionary*. Unpublished manuscript.
- Bao, Zhiming (2010). *Must* in Singapore English. In: *Lingua* 120, 1727-1737.
- Beem, Hartog (1970). *Jerosche. Jiddische spreekwoorden en zegswijzen uit het Nederlandse taalgebied*. Assen, Van Gorcum.
- Beem, Hartog (1974). *Uit Mokum en de Mediene*. Assen, Van Gorcum.
- Beem, Hartog (1975). *Resten van een taal. Woordenboekje van het Nederlandse Jiddisch*. Assen, Van Gorcum.
- Berg, Joop van den (1990). *Soebatten, sarongs en sinjo's. Indische woorden in het Nederlands*. Den Haag, BZZTôH.
- Berns, Jan B. & Jaap van Marle (red.) (2000). *Overzees Nederlands*. Amsterdam, Meertens Instituut.
- Besten, Hans den (red.) (1986). *Papers on Negerhollands. The Dutch creole of the Virgin Islands*. Amsterdam, Instituut voor Algemene Taalwetenschap.
- Besten, Hans den & Frans Hinskens (2005). Diversificatie van het Nederlands door taalcontact. In: *Nederlandse Taalkunde* 10, 283-309.
- Bies, Renata de (2008). *Woordenboek van de Surinaamse Bijdrage aan het Nederlands*. Paramaribo, Universiteit van Suriname.
- Bloemhoff, Henk, Germen de Haan & Arjen P. Versloot (2013). Language varieties in the province of Fryslân. In: Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.). p. 721-738.
- Braunmüller, Kurt & Gisella Ferraresi (red.) (2003). *Aspects of multilingualism in European language history*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- Bree, Cor van & Arjen P. Versloot (2008). *Oorsprongen van het Stadsfries*. Leeuwarden, Fryske Akademy.
- Brinks, Herbert J. (1978). *Schrijf spoedig terug. Brieven van immigranten in Amerika 1847-1920*. Den Haag, Boekencentrum.

- Charry, Eddy, Geert Koefoed & Pieter Muysken (red.) (1983). *De talen van Suriname: achtergronden en ontwikkeling*. Muiderberg, Coutinho.
- Clyne, Michael & Anne Pauwels (2013). The Dutch language in Australia. In: Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.). p. 858-878.
- Coetsem, Frans van (1988). *Loan phonology and the two transfer types in language contact*. Dordrecht, Foris.
- Coetsem, Frans van (2000). *A general and unified theory of the transmission process in language contact*. Heidelberg, Carl Winter.
- Cohen, David Steven (1974). *Ramapo Mountain People*. New Brunswick NJ, Rutgers University Press.
- Cress, Richard (1998), *Petjoh. Woorden en wetenswaardigheden uit het Indisch verleden*, Amsterdam, Prometheus.
- Daan, Jo (1987). *Ik was te bissie... Nederlanders en hun taal in de Verenigde Staten*. Zutphen, De Walburg Pers.
- Deumert, Ana (2004). *Language standardization and language change. The dynamics of Cape Dutch*. Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins.
- Donselaar, Jan van (1989). *Woordenboek van het Surinaams-Nederlands*. Muiderberg, Coutinho.
- Donselaar, Jan van (2005). Het Surinaams-Nederlands in Suriname. In: Nicoline van der Sijs (red.). p. 111-130.
- Donselaar, Jan van (2013). *Woordenboek van het Nederlands in Suriname van 1667 tot 1876* (red. Nicoline van der Sijs). Amsterdam, Meertens instituut.
- Dorleijn, Margreet, Jacomine Nortier e.a. (2005). Turks- en Marokkaans-Nederlands. In: Nicoline van der Sijs (red.). p. 149-183.
- Edelman, Hendrik (1986). *The Dutch language press in America: Two centuries of printing, publishing and bookselling*. Nieuwkoop, De Graaf.
- Engelenhoven, Aone van (2014). Petjoh: "Indisch" Nederlands of Nederlands Maleis, feit of fictie? In: *Praagse perspectieven* 9 (ed. Zdenka Hrnčířová e.a.), 45-70.
- Francken, Eep & Olf Praamstra (red.) (2008). *Heerengracht Zuid-Afrika. Nederlandse literatuur van Zuid-Afrika*. Amsterdam, Contact.
- Gehring, Charles T. (1973). *The Dutch language in colonial New York. An investigation of a language in decline and its relationship to social change*. Ann Arbor MI, UMI.
- Gruiter, Victor Emile de (1990). *Het Javindo*. Den Haag, Moesson.
- Hermkens, Harrie, Jan Noordegraaf & Nicoline van der Sijs (2013). The Tawagonshi tale. Can linguistic analysis prove the Tawagonshi Treaty to be a fake? In: *Journal of Early American History* 3, 9-42.
- Hertog, Dirk De, Kris Heylen & Dirk Speelman (2012). Stable lexical marker analysis: A corpus-based identification of lexical variation. In: Augusto Soares da Silva, Amadeu Torres & Miguel Gonçalves (red.). *Pluricentric languages: Linguistic variation and sociocognitive dimensions*. Braga, Aletheia. p. 61-74.
- Hesseling, D.C. (1905). *Het Negerhollands der Deense Antillen. Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandse taal in Amerika*. Leiden, Sijthoff.
- Hickey, Raymond (red.) (2013). *The handbook of language contact*. Oxford, Wiley-Blackwell.
- Hill, Walter (ca. 1890). *Notebook* (unpublished).
- Hinskens, Frans, Hans den Besten & Jerzy Koch (red.) (2009). *Afrikaans. Een drieluik*. Amsterdam, Stichting Neerlandistiek VU & Münster, Nodus.
- Hinskens, Frans (2011). Emerging Moroccan and Turkish varieties of Dutch: ethnolects or ethno-styles? In: F. Kern & M. Selting (red.). *Ethnic styles of speaking in European metropolitan areas*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins. p. 103-131.

- Hinskens, Frans & Johan Tældeman (red.) (2013). *Language and Space: Dutch*. Berlin, De Gruyter Mouton.
- Janssens, Guy (2014). Exotisch Nederlands? In: *Praagse perspectieven* 9 (red. Zdenka Hrnčířová e.a.), 9-20.
- Josselin de Jong, J.P.B. de (1926). *Het huidige Negerhollandsch*. Amsterdam, Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- Joubert, Sidney M. (2005). Curaçaos-Nederlands. In: Nicoline van der Sijs (red.). p. 31-57.
- Kamp, Justus van de (2005). Het Jodenhoeks, "een echt joden spoegsprakie". In: Nicoline van der Sijs (red.). p. 79-110.
- Kamp, Justus van de & Jacob van der Wijk (2006). *Koosjer Nederlands. Joodse woorden in de Nederlandse taal*. Amsterdam, Contact.
- Klatte-Folmer, Jetske & Sjaak Kroon (red.) (1997). *Dutch overseas. Studies in maintenance and loss of Dutch as an immigrant language*. Tilburg, Tilburg University Press.
- Kleine, Christina Mary de (1999). *A morphosyntactic analysis of Surinamese Dutch as spoken by the creole population of Paramaribo, Suriname*. Ph.D Dissertation City University of New York.
- Kleine, Christina Mary de (2002). Surinamese Dutch. In: Eithne B. Carlin & J. Arends (red.). *Atlas of the languages of Suriname*. Leiden, KITLV Press. p. 209-230.
- Kouwenberg, Silvia (1994). *A grammar of Berbice Dutch Creole*. Berlin, Mouton de Gruyter.
- Kouwenberg, Silvia (2013). Dutch Creole in the Caribbean. In: Frans Hinskens & Johan Tældeman (red.). p. 879-896.
- Krabbendam, Hans (2001). Avant la lettre: The use of Dutch immigrant letters in historical research. In: Richard H. Harms et al. (red.). *The Dutch adapting in North America: Papers presented at the Thirteenth Biennial Conference for the Association for the Advancement of Dutch-American Studies*. Grand Rapids MI, Calvin College. p. 34-43.
- Kremer, Ludger (2013). Varieties of Dutch / Dutch as a minority language in Germany. In: Frans Hinskens & Johan Tældeman (red.). p. 761-781.
- Kusters, Wouter (2003). *Linguistic complexity. The influence of social change on verbal inflection*. Utrecht, LOT.
- Lagerwey, Walter (1982). *Neen Nederland, 'k vergeet u niet*. Baarn, Bosch en Keuning.
- Lieuwen, John (1938). *Troebe en Fon*, Corsica SD, The Corsica Globe Publishers.
- Lieuwen, John (1947). *Sweat and Tears*, Holland MI, Schreur Print.
- Loen, Fred S. (1994). *Petjoh Indisch woordenboek*. Rotterdam, Insulinde.
- Lucas, Henry S. (1997). *Dutch immigrant memoirs and related writings*. Grand Rapids MI/Cambridge, Eerdmans.
- Maduro, Antoine J. (1965). *Papiamentu: origin i formación*. Corsou, Scherpenheuvel.
- Marle, Jaap van (2001). American "Leeg Duits" ("Low Dutch") – a neglected language. In: Per Sture Ureland (red.). *Global Eurolinguistics. European Languages in North America – Migration, Maintenance and Death*. Tübingen, Niemeyer. p. 79-101.
- Marle, Jaap van (2008). Yankee Dutch literature as a marker of acculturation. In: Robert P. Swierenga, Jacob E. Nyenhuis & Nella Kennedy (red.). *Dutch-American Arts and Letters in Historical Perspective*. Holland/Michigan, Van Raalte Press. p. 61-67.
- Marle, Jaap van (2010). Yankee Dutch: Later developments. In: Jacob E. Nyenhuis, Suzanne M. Sinke & Robert P. Swierenga (red.). *Across Borders. Dutch Migration to North America and Australia*. Holland/Michigan, Van Raalte Press. p. 135-144.
- Marle, Jaap van & Caroline Smits (2000). De ontwikkeling van het Amerikaans-Nederlands: een schets. In: Jan Berns & Jaap van Marle (red.). p. 63-83.
- Martinus, Efraim Frank (1997). *The kiss of a slave. Papiamentu's West-African connections*. Curaçao (proefschrift, Amsterdam 1996).

- Marzo, Stefania & Evy Ceuleers (2011). The use of Citétaal among adolescents in Limburg: the role of space appropriation in language variation and change. In: *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 32 (5), 451-464.
- Muysken, Pieter (2013). Ethnolects of Dutch. In: Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.). p. 739-760.
- Naborn, Robert A. (2011). *Eilardus Westerlo (1738-1790): From colonial dominee to American pastor*. Proefschrift VU Amsterdam.
- Nieland, Dirk (1929). *'n Fonnie Bisnis*, Grand Rapids MI, Eerdmans.
- Noordegraaf, Jan (2014). Verre verwanten. D.C. Hesseling (1859-1941) over taal en taalverandering. In: Freek Van de Velde et al. (red.). *Patroon en argument. Een dubbelfeestbundel bij het emeritaat van William van Belle en Joop van der Horst*. Leuven, Universitaire Pers. p. 523-535.
- Nortier, Jacomine (2001). *Murks en Straattaal*. Amsterdam, Prometheus.
- Oldendorp, Christian Georg Andreas (1996). *Criolisches Wörterbuch*, eingeleitet von Peter Stein, sowie das anonyme, J.C. Kingo zugeschriebene *Vestindisk Glossarium*, herausgegeben von Hein van der Voort. Tübingen, Max Niemeyer.
- Ponelis, Fritz (2005). Nederlands in Afrika: het Afrikaans. In: Nicoline van der Sijs (red.). p. 15-30.
- Prick van Wely, F.P.H. (1906). *Neerlands Taal in 't verre Oosten, eene bijdrage tot de kennis en de historie van het Hollandsch in Indië*. Semarang/Soerabaia, Van Dorp.
- Prince, J. Dyneley (1910). The Jersey Dutch Dialect. In: *Dialect Notes* 3, 459-484.
- Prince, J. Dyneley (1912). An ancient New Jersey Indian Jargon. In: *The American Anthropologist* 14, 508-524.
- Prince, J. Dyneley (1913). A text in Jersey Dutch. In: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 32, 306-312.
- Reenen, Pieter van (2007). The Hollandish roots of Pella Dutch in Iowa. In: Joseph C. Salmons & Shannon Dubenion-Smith (red.). *Historical Linguistics 2005*, Selected Papers from the 17th International Conference on Historical Linguistics, Madison, WI, 31 July-5 August 2005. Amsterdam, John Benjamins. p. 385-401.
- Rheeden, Hadewych van (1995). *Het Petjo van Batavia. Ontstaan en structuur van de taal van de Indo's*. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam – Instituut voor Algemene Taalwetenschap.
- Rheeden, Hadewych van (1999). The emergence and structure of *Steurtestaal*, a mixed orphanage language of colonial Java. Ongepubliceerd manuscript, UvA.
- Roberts, Seán & James Winters (2012). Social structure and language structure: the new nomothetic approach. In: *Psychology of Language and Communication* 16 (2), 89-111.
- Robertson, Ian E. (1989). Berbice and Skepi Dutch. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 105, 3-21.
- Robertson, Ian E. (1994). Berbiciaansche woorden. In: *Amsterdam Creole Studies* XI, 67-74, I-II.
- Roos, Ton & Margje Eshuis (2008). "Op een dag zullen ze ons vinden." Een Zeeuwse geschiedenis in *Brazilië*. Barneveld, BDU.
- Rossem, Cefas van & Hein van der Voort (red.) (1996). *Die Creol Taal. 250 years of Negerhollands texts*. Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Rossem, Cefas van (2013a). Bovenwinds Nederlands. Werkwijzen van onderzoek naar Koloniaal Nederlands op St. Thomas. In: Theo Janssen & Ton van Strien (red.). *Neerlandistiek in beeld*. Amsterdam, Stichting Neerlandistiek VU en Münster, Nodus. p. 241-250.
- Rossem, Cefas van (2013b). Maternity visit on St. Thomas. Demographic information on the earliest stages of Negerhollands. In: *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* 91, 713-734.
- Rossem, Cefas van (2014a). Using a digital corpus for the study of the earliest stages of Negerhollands. In: *Sprachtypologie und Universalienforschung* 67, 247-271.
- Rossem, Cefas van (2014b). Van de fouten kun je leren. Aanpassingen in achttiende-eeuwse Negerhollandse teksten. In: *Praagse perspectieven* 9 (red. Zdenka Hrnčířová et al.), 21-44.

- Ruette, Tom & Freek Van de Velde (2013). Moroccorp: tien miljoen woorden uit twee Marokkaans-Nederlandse chatkanalen. In: *Lexikos* 23, 1-21.
- Ryckbeoer, Hugo (2013). A West Flemish dialect as a minority language in the north of France. In: Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.). p. 782-799.
- Schneider, Edgar W. (2007). *Postcolonial English: Varieties around the world*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Salverda, Reinier (2013). Between Dutch and Indonesian: colonial Dutch in time and space. In: Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.). p. 800-820.
- Sijs, Noline van der (2005). *Van Dale Groot Leenwoordenboek. De invloed van andere talen op het Nederlands*. Utrecht/Antwerpen, Van Dale.
- Sijs, Noline van der (red.) (2005). *Wereldnederlands. Oude en jonge variëteiten van het Nederlands*. Den Haag, Sdu.
- Sijs, Noline van der (2009). *Yankees, cookies en dollars. De invloed van het Nederlands op de Noord-Amerikaanse talen* (Engelse vertaling: *Cookies, coleslaw, and stoops. The influence of Dutch on the North-American languages*). Amsterdam, AUP / Chicago, University of Chicago Press.
- Sijs, Noline van der (2010). *Nederlandse woorden wereldwijd*. Den Haag, Sdu.
- Sijs, Noline van der (2013). *Sluitdagen en afpakschuur: de Indisch-Nederlandse woordenschat*. In: Hanno Brand, Ben Groen, Eric Hoekstra & Cor van der Meer (red.). *De tienduizend dingen. Feestbundel voor Reinier Salverda*. Leeuwarden, Fryske Akademy. p. 389-402.
- Sijs, Noline van der (2014a). *De voortzetting van de historische taalkunde met andere middelen*. Oratie Radboud Universiteit Nijmegen.
- Sijs, Noline van der (2014b). "Laat-me-er-dit-van-zeggen." Grammaticale bijzonderheden van het Surinaams-Nederlands. In: *Onze Taal* 11, 314-316.
- Smits, Caroline (1996). *Disintegration of inflection: The case of Iowa Dutch*. Amsterdam.
- Smits, Caroline & Jaap van Marle (2013). The Dutch language in the USA. In: Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.). p. 821-840.
- Stell, Gerald (guest editor) (2013). Dutch and colonial expansion: different contact settings, different linguistic outcomes. In: *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* 3, 689-822.
- Stellingwerff, Johannes (1975). *Amsterdamse emigranten. Onbekende brieven uit de prairie van Iowa 1846-1873*. Amsterdam, Buijten & Schipperheijn.
- Storms, James B.H. (1964). *A Jersey Dutch vocabulary*. Park Ridge NJ, Pascack Historical Society.
- Thomason, Sarah G. & Terrence Kaufman (1988). *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley, University of California Press.
- Thomason, Sarah G. (2001). *Language contact*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Tjong Kim Sang, Erik (2014). Finding Characteristics of Surinamese Dutch. Internal report Meertens Instituut, Amsterdam.
- Toorn, M.C. van den (1957). De taal van de Indische Nederlanders. In: *De Nieuwe Taalgids* 50, 218-226.
- Trudgill, Peter (2012). *Sociolinguistic typology. Social determinants of linguistic complexity*. Oxford, Oxford University Press.
- Vande Kopple, William J. (1982). Hendrik and Jipke Den Hollander and American English: "De Dutch most furgit us". In: *Papers in Linguistics* 15, 139-162.
- Vervoorn, A.J. (z.j.). *Antilliaans Nederlands*, z.pl.
- Vries, Jan W. de (1992). Indisch-Nederlands: verleden, heden en toekomst. In: W. Willems (red.). *Sporen van een Indisch verleden 1600-1942*. Leiden, RUL. p. 125-140.
- Vries, Jan W. de (1994). The language of the Indo-Dutch. In: Martinus A. Bakker & Beverley H. Morrison (red.). *Studies in Netherlandic Culture and Society*. Lanham, University Press of America. p. 213-226.

- Vries, Jan W. de (1995). Mengtalen in de archipel: Nederlands in vreemde mond. In: *Toegepaste taalkunde in artikelen* 52 (2) (Thema's en trends in de sociolinguïstiek 2), 71-78.
- Vries, Jan W. de (2005). Indisch-Nederlands. In: Nicoline van der Sijs (red.). p. 59-78.
- Vries, Jan W. de, Roland Willemyns & Peter Burger (2009). *Het verhaal van het Nederlands. Een geschiedenis van twaalf eeuwen*, bewerkt en aangevuld door Nicoline van der Sijs & Roland Willemyns. Amsterdam, Bert Bakker.
- Webber, Philip E. (1988). *Pella Dutch. The portrait of a language and its use in one of Iowa's ethnic communities*. Ames, Iowa State University Press.
- Willemyns, Roland (2013). *Dutch. Biography of a language*. Oxford, Oxford University Press.
- Wissing, Daan, Jean-Pierre Martens, Ulrich Janke & Wim Goedertier (2004). A Spoken Afrikaans language resource designed for research on pronunciation variations. In: *Proceedings of the Fourth International Language Resources and Evaluation Conference (LREC 2004)*. p. 669-672.
- Wouden, Ton van der (red.) (2012). *Roots of Afrikaans. Selected writings of Hans den Besten*. Amsterdam, John Benjamins.

Over de auteur

Nicoline van der Sijs, Radboud Universiteit Nijmegen en Meertens Instituut Amsterdam.

E-mail: post@nicolinevdsijs.nl